

Stat og religion – i den muslimske verden og i Danmark

Af Safet Bektovic, Ph.D., filosof

Muslimer har ikke en fælles teori om, hvordan en islamisk stat skal være. Det betyder, at der heller ikke er en fælles forståelse af forholdet mellem stat og religion. Der hersker imidlertid enighed om, at der må være en sammenhæng mellem det etisk-religiøse og det politiske, når det gælder samfundets og statens opbygning. Her kan man dog tale om to forskellige situationer: Den ene, hvor muslimer udgør majoriteten i et samfund og den anden, hvor de er en minoritet.

I Danmark udgør muslimer som bekendt en religiøs minoritet, og i denne sammenhæng er det relevant at forholde sig til muslimernes syn på religioners indbyrdes stilling. Men først vil jeg gøre opmærksom på nogle generelle forhold i forbindelse med islams forhold til stats- og samfundsindretningen, dels for at afklare nogle stereotype opfattelser, dels for at definere forudsætningerne for forståelsen af dette spørgsmål.

Her i Vesten hører man det ofte fremført, at islam ikke skelner mellem stat og religion. Islam-eksperter definerer islam som en lovreligion og som et samfund der fungerer på baggrund af shari'a - den islamisk religiøse lov. Er det rigtigt? Svaret kan være både nej og ja, og begge dele kan være forkerte eller rigtige. Et kategorisk nej vil være en direkte negligering af islams historie, hvor stat og religion hele tiden har afspejlet en enhed. Til forskel fra kristendommen har islam nemlig udviklet sig i en mere integrerende retning. I de muslimske samfund har det religiøse og det politiske været integreret i en enhed, og udgangspunktet for samfundsindretningen har som regel været religionen. Derfor kan man med rette sige, at islam også kan betragtes som en samfundsideologi.

På den anden side er et kategorisk ja, som ikke tager hensyn til forskellen mellem den guddommelige og den menneskelige autoritet, også problematisk. Her opstår nogle andre vanskeligheder. Hvis islam ikke skelner mellem stat og religion, betyder det, at islam kun kan eksistere som statsreligion. Forholdet mellem islam og andre religioner i et samfund, hvor islam er statsreligion, kan udelukkende reguleres på baggrund af shari'a. Dette indebærer videre to ting, nemlig for det første: I et samfund hvor muslimer udgør majoriteten kan de andre religiøse samfund ikke være ligestillede med islam; heller ikke 'bogens folk' dvs. jødedom og kristendom, som islam anerkender. For det andet: islam kan ikke eksistere som minoritetsreligion, og muslimer kan heller ikke leve islamisk, hvis de befinder sig i en ikke-islamisk stat.

Forholdet stat-religion i islam er imidlertid mere komplekst end som så. Det er ikke på forhånd fastlagt og uforanderligt, men hænger sammen med den konkrete situation.

Lad os først betragte, hvordan det hele begyndte: Islam har helt fra starten markeret sig som en politisk faktor. Profeten Muhammad har allerede i Medina (i første halvdel af det 7. århundrede) grundlagt et muslimsk samfund. Dog var det ikke en stat i vores moderne forstand. Det var et organiseret politisk fællesskab, som levede op til de islamiske etisk-religiøse normer. Og profeten var både den religiøse og politiske leder. Disse kendsgerninger har på afgørende vis påvirket islams historie. Efter Muhammads død (632) var det vigtigt for muslimerne at bevare den aktuelle samfundsstruktur og fastholde islam og profetens praksis (sunna) som samfundsideologi. Den første

opgave bestod i at formulere love og forskrifter, som kunne sikre kontinuiteten i anvendelsen af islams principper. Således påbegyndtes udviklingen af islam i retning af juraen. Formålet var at etablere et system som kunne regulere både menneskets forhold til Gud og relationerne til økonomi, politik og statsform. Datidens muslimer oplevede islam først og fremmest som en samfundsideologi.

De første kaliffer (Muhammads efterfølgere) forpligtede sig til at herske i henhold til profetens praksis. I de kommende århundreder udbredte islam sig både som kultur/civilisation og som politisk magt. Mange muslimer var af den opfattelse, at den afgørende årsag til denne ekspansion netop lå i islams integrering af det etiske og politiske.

De moderne vestlige samfund er sekulære. Og muslimer har efterhånden også slået sig ned i Vesten. Derfor bliver spørgsmålet om islams forhold til sekulariseringen meget aktuelt. Man spørger nemlig, om islam overhovedet kan eksistere som en religion i sekulariseret sammenhæng? Muslimske sekularister svarer ja til dette spørgsmål. For dem har enheden mellem religion og politik i islam været historisk (ikke teologisk) betinget. Derfor kan forholdet stat-religion i en moderne tid også reguleres på en anden måde. Blandt de fleste islamistiske tænkere hersker der imidlertid enighed om, at islam kun kan opfylde sin betydning som samfundsideologi. Navne som Mawdudi (d.1979), Qutb (d. 1964) er typiske repræsentanter for en sådan opfattelse: De talte og skrev om Gud som verdens suveræne hersker og sharía som Guds altomfattende lov, som staten har pligt til at gennemføre.

I dag er islam statsreligion i de fleste moderne muslimske lande. Det indebærer bl.a. at statsoverhovedet i disse lande skal være muslim. Men islams placering i de forskellige landes forfatninger er forskellig: Kun i Saudi-Arabien og i Iran bygger forfatningen direkte på Koranen og sharíaen. I Kuwait's forfatning er sharíaen en hovedkilde til lovgivningen. I mange andre lande betragtes Koranen som inspiration for lovgivningen. I Egypten f.eks. er forfatningen i høj grad inspireret af de vestlige modeller.

Her er det vigtigt at understrege, at også i de tilfælde, hvor islam er statsreligion har minoriteterne religionsfrihed. I den iranske forfatning hedder det f.eks. at zarathustrismen, jødedommen og kristendommen skal være repræsenteret i parlamentet. Dette går tilbage til Koranen, som fremhæver religiøs frihed og tolerance først og fremmest i forhold til de monoteistiske religioner, jødedom og kristendom, men i praksis omfatter religionsfrihed også andre trossamfund samt ateister. Den mindste tolerance har man faktisk over for muslimer, der har forladt islam. De bliver straffet hårdt.

Hvordan forholder muslimer sig til henholdsvis menneskerettigheder og demokrati? De fleste muslimske lande har underskrevet FN's verdenserklæring om menneskerettighederne. Det betyder, at de grundlæggende regler fra denne deklaration også er accepteret som gældende for muslimske lande. Dog er der mange muslimer, der indtager et forbehold over for erklæringen, fordi den bygger på liberalistisk ideologi og sekularistiske principper, hvor lovene er frigjort fra religiøse værdier. Som sagt tages sammenhængen mellem religion, jura og politik meget alvorlig i islam. I stedet for det frie individ står i de fleste islamiske lovsystemer fællesskabet, familien og det muslimske samfund i centrum.

Muslimske lande har endvidere vedtaget to islamiske konventioner om menneskerettigheder: Den universelle Islamiske Deklaration om menneskerettigheder (1981) og Kairo-erklæringen om menneskerettigheder i Islam (1990). Disse to dokumenter argumenterer for, at der ikke er en

modsatning mellem islam og menneskerettighederne, hvis rettighederne praktiseres inden for en muslimsk forståelsesramme. Det svarer stort set til de udtalelser som FN-s højkommissær for menneskerettigheder, Mary Robinson og FNs generalsekretær Kofi Anan fremsatte, nemlig at verdensreligionernes grundlæggende værdier er i overensstemmelse med menneskerettighedernes idégrundlag.

Men hvordan ser virkeligheden ud i den muslimske verden med hensyn til menneskerettighederne?

Krænkelser af menneskerettigheder er et åbenlyst fænomen. Det vil imidlertid være misvisende at beskyldes islam som sådan derfor. Alt hvad muslimerne gør er nemlig ikke nødvendigvis islamisk, uanset om de kalder sig selv for islamister, sekularister eller fundamentalister. Situationen i de fleste muslimske lande er i dag præget af diktatoriske regimer, politisk misbrug af religion, økonomiske og sociale kriser, og alt dette har indflydelse på menneskerettighederne.

Forholdet til demokrati, er for mange muslimer ambivalent. På den ene side er de på det rene med, at demokratiet er den eneste måde, man kan få opfyldt sine rettigheder på i de vestlige samfund. På den anden side ser de på demokrati med mistænksomhed og som noget uislamisk. Selvom den demokratiske styreform tager udgangspunkt i folks vilje, så er det ingen garanti for, at samfundet vil tage højde for de religiøse, etiske normer og værdier. Folks vilje kan jo være ateistisk.

Den danske situation

I Danmark er der religionsfrihed, men ikke religionslighed. Den danske folkekirke har en særstatus. Danmark er et sekulært samfund, men stat og kirke er ikke adskilt i egentlig forstand. Der er to paragraffer i Grundloven, der især er relevante for dette forhold: 'Den evangelistisk-lutherske Kirke er den danske Folkekirke og understøttes som saadan af staten' (1849-grundloven § 3; den nuværende grundlov (fra 1953) § 69)

'De fra Folkekirken afvigende Troessamfunds Forhold ordnes nærmere ved Lov' (1849-grundloven § 83; den nuværende grundlov § 69). Men der er aldrig kommet en sådan lov. Grundloven bestemmer altså, at Folkekirken skal understøttes af staten. Det betyder at alle skatteydere, uanset religiøst tilhørsforhold, betaler til Folkekirken gennem de almindelige direkte skatter, samtidig med at kirken giver visse serviceydelser til samfundet. Derudover betaler kirkemedlemmerne kirkeskat.

Man har en fire-delning af de danske trossamfund:

- 1) Folkekirken
- 2) Anerkendte trossamfund (jødedom og 10 kristne trossamfund)
- 3) Godkendte trossamfund med vielsemyndighed
- 4) Trossamfund uden nogen form for statslig anerkendelse

Det er ikke længere muligt at opnå status som anerkendt trossamfund. Til gengæld kan et trossamfund blive godkendt af kirkeministeriet, og det sker ved at kirkeministeriet give vielsemyndighed til en eller flere af trossamfundets præster. Nu er der tre muslimske trossamfund, der er blevet godkendt, og dette er sket fornyligt.

Der er et stigende pres for at ændre folkekirkens særstatus og adskille stat og kirke. Danmark er udsat for både international og intern kritik. Skal Danmark lytte til kritikken og eventuelt rette sig efter den? Det er ikke de herboende muslimer, der skal afgøre det. Det betyder ikke, at de ikke er interesserede i det. Nej, men lige nu har de mest interesse i at blive anerkendt på linie med jødedom

og de anerkendte kristne trossamfund. Islam er imidlertid i fokus også i den aktuelle debat omkring religionslighed og Folkekirkens særstatus i Danmark. Men det vil være urimeligt at hævde, at det er muslimerne, der skal nedbryde forholdet mellem den danske stat og den danske folkekirke. Og eventuelle grundlovsændringer bør ikke blive foretaget udelukkende af hensyn til muslimer selvom islam er den næststørste religion i Danmark.

Problemet må løses principielt. Det drejer sig også om demokrati, menneskerettigheder og internationale love. Derudover drejer det sig om, hvorvidt Danmark vil forstå sig selv som et multireligiøst samfund. For hvis ja, så må sekulariseringen gennemføres konsekvent og religionerne have reel ligestilling. Men hvis nej, så må den danske folkekirke fortsat have en særstatus. Men grundlovsændringer i retning af mere ligestillede forhold vil under alle omstændigheder betyde meget for de andre trossamfund, også det muslimske.